

Tom 26/2017, ss. 119–131
ISSN 1644-888X
e-ISSN 2449-7975
DOI: 10.19251/ne/2017.26(8)
www.ne.pwsplock.pl

Юлія Нестерчук

Уманський національний університет садівництва

Ігор Новицький

Уманський національний університет садівництва

МІЖГАЛУЗЕВІ ТА МІЖГОСПОДАРСЬКІ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ АГРАРНО- ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

INTER - BRANCH AND INTER - ECONOMIC INTERACTION OF THE
SUBJECTS OF AGRO – INDUSTRIAL PRODUCTION

Анотація

Обґрунтовано мультирівневу структуру системи аграрно-промислового виробництва, виокремлюючи функціонально-галузевий, сировинно-продуктовий, регіональний, соціально-економічний, організаційно-управлінський рівні. Охарактеризовано функціональні зв'язки та синергичні взаємодії у виробничо-технологічній системі АПК. Доведено трансформування міжгалузевих та міжгосподарських трансакцій в межах АПК з ринкових форм до інтеграційних з організаційним оформленням

Summary

The multilevel structure of the system of agro – industrial production was grounded, pointing out the functional and branch, raw and product, regional, socio – economic as well as organizational and managerial levels. The functional relationships and synergistic interactions in the industrial and technological system of AIC were characterized. The transformation of inter - branch and inter - economic transactions from the market forms into the integration ones with the organizational design of the business entities system

системи господарюючих суб'єктів у різні за масштабом аграрно-промислові формування. Проаналізовано об'єктивні передумови виникнення інтеграційних взаємодій в аграрному секторі, що дозволяють тлумачити їх як інструмент реалізації стратегії сталого інноваційного розвитку. Дано нове тлумачення інтегрованого розвитку підприємств продуктивних підкомплексів аграрного сектору, що є наслідком розширення взаємодій суб'єктів господарювання в межах послідовних стадій виробничо-розподільного процесу за певними видом інтеграційних процесів під впливом специфічних груп факторів.

Ключові слова: аграрно-промислове виробництво, інтеграція, продуктивний підкомплекс, міжгалузеві взаємодії, міжгосподарські взаємодії.

Вступ

Структурні зміни в системі аграрно-промислового виробництва, що спостерігаються в останні роки як відповідь на структурну кризу попереднього періоду розвитку основних галузей, супроводжували процес формування ресурсної моделі вітчизняної економіки, та її інтегрування у такому вигляді до світогосподарського простору. Така модель не може слугувати основою стратегії інтегрування вітчизняної господарської системи до світової економіки. Відтак, стійкий розвиток аграрної сфери може бути досягнути засобами стимулювання окремих інноваційно перспективних стадій конкретних продуктивних ланцюгів, в межах яких забезпечується синергійний ефект, з врахуванням їх сировинно-продуктивних особливостей.

Результати дослідження

Вступаючи до дискусії щодо правомірності й доцільності аналізу аграрної сфери як агропромислового комплексу (АПК), що являє собою систему

into the agro - industrial formations of different scale within the AIC was proved. The objective prerequisites of the integration interactions emergence in agriculture, that allow interpret them as a tool to implement the strategy of sustainable innovation, were analyzed.

The new interpretation of the integrated development of enterprises of food sub-complexes of the agricultural sector was given, resulting from the expansion of the interactions of entities within the successive stages of the production and distribution process for specific type of integration process influenced by the specific groups of factors.

Keywords: agro-industrial production, integration, food sub-complex, inter-sectoral cooperation, inter-economic cooperation.

міжгалузевих виробничо-господарських зв'язків та відносин, варто погодитись з І.М. Макарчук [2012], яка пропонує «розглядати сучасний агропромисловий комплекс як нову форму розвитку процесів концентрації і централізації виробництва», а результатом його модернізації має стати цілісна, інтегрована система агробізнесу. Таке твердження не суперечить обґрунтованим у науковій літературі принципам особливостям агропромислового комплексу як сукупності «виробничо-взаємопов'язаних підприємств з вирощування, зберігання, заготівлі, транспортування, переробки і реалізації сільськогосподарської продукції, а також обслуговуючих та допоміжних підприємств та організацій» [Небелас, 2011], або поліструктурної динамічної системи галузей зі сталими виробничо-економічними зв'язками та спільною метою функціонування [Чернюк, 2012].

Осучаснюючи поняття агропромислового комплексу та використовуючи для цього термін агропромислове виробництво, або закріплений законодавчо – аграрний сектор, що розглядається як складова АПК та включає сільське, рибне господарство, харчову промисловість і перероблення сільськогосподарських продуктів [Про основні засади..., 2006], більшість авторів підтримують думку про функціонування та часове трансформування системи виробничо-економічних відносин «функціонально поєднаних суб'єктів господарювання, які представляють галузі, що виробляють засоби сільськогосподарського виробництва, безпосередньо займаються рослинництвом і тваринництвом (включаючи лісове та ставкове господарство), а також здійснюють функції по заготівлі та переробці агропродукції» [Гнилянська, 2013]. При цьому не втрачає актуальності теза про необхідність мультирівневого аналізу структури цієї складної системи, виокремлюючи функціонально-галузевий, сировинно-продуктовий, регіональний, соціально-економічний, організаційно-управлінський рівні. В.І. Перебийніс та О.В. Перебийніс [2006] обґрунтовують необхідність трансформації концепції агропромислового комплексу, в основу якого покладено продовольче забезпечення, та доводять доцільність використання терміну «агропродовольчий комплекс».

В межах аграрно-промислового виробництва як системи, що реалізує конкретні цілі, об'єднані галузі та види діяльності (функціонально-галузєва структура), функціональне призначення яких – забезпечувати виконання загальної мети.

Сировинно-продуктова структура формується на системі продуктових вертикалей, що задля здійснення аграрно-промислового виробничого циклу інтегрують взаємозалежні види діяльності різних сфер, галузей і підгалузей АПВ завдяки налагодженій системі внутрішніх та зовнішніх комунікацій.

Характеризуючи безперервний процес удосконалення функціонально-компонентної й територіальної структур у системі аграрно-промислового виробництва С.Л. Дусановський, Є.М. Білан [2003, с. 13] дещо спрощено диференціюють територіальні масштаби аграрно-промислових комплексів, поділяючи їх на аграрно-промислові територіальні комплекси та аграрно-промислові підприємства. Апелюючи авторам необхідно вказати на обмеженість поняття аграрно-промислових підприємств, які є лише незначною складовою вертикально інтегрованих структур АПВ.

Регіональне структурування аграрно-промислового виробництва передбачає територіальне районування, розміщення виробничих сил сільського господарства та інших галузей під дією ринкових важелів й процесів економічної глобалізації. Регіональні аграрно-продовольчі системи інтегруються у загальнонаціональну (впливаючи на її динаміку і пропорції) шляхом налагодження моно- та багатоканальних зв'язків між суб'єктами регіональних АПК.

Мета інтегрованого розвитку регіонального аграрного сектору та засоби її досягнення, що проявляються через функції, спонукають до розвитку міжгалузевих взаємодій. Концентрований вираз цілей та функцій аграрно-промислового виробництва регіону через систему показників результативності цієї органічної частини національної економіки, відображує внутрішньосистемні протиріччя, які мотивують до розвитку аграрного сектору через вирівнювання рівнів розвитку галузей, що входять до його складу. Еквівалентність обміну формується в межах логічного механізму, тоді причини нееквівалентності міжгалузевих взаємодій, на думку О.О. Томіліна [2012], повинні впливати з особливостей системної будови його носіїв. Отже саме система зв'язків між елементами комплексу забезпечує досягнення цілей системотворення. В першу чергу, це функціональні зв'язки та синергічні взаємодії у процесі розвитку та управління, що отримали назву виробничо-технологічної системи АПК. При цьому функціональна складова системотвірних зв'язків

є основою для формування синергічної складової, проявом якої є створення матеріальних міжгалузевих потоків. Сировинні потоки, а також рух послуг та інформації у системі зв'язків розвитку та управління одночасно з характеристикою їх натуральних обсягів відображують й фінансові взаємодії. А синергічна суть системотвірних зв'язків базується на залежності результативності системи від виробничо-технологічних взаємодій у ній.

Система аграрно-промислового виробництва загальнодержавного, регіонального та місцевого рівня формується, розвивається, змінюється під впливом внутрішньосистемних зв'язків та взаємодій міжгалузевих структур. Основною рушійною силою системних трансформацій в агросфері стає розвиток взаємно поєднаних видів діяльності учасників аграрного ринку, які безпосередньо або опосередковано беруть участь у виробництві кінцевих продуктів харчування і які пов'язані між собою продуктовим ланцюгом.

Стратегічне міжгалузеве управління є наслідком еволюційного переходу від галузевого у процесі удосконалення внутрішньосистемних зв'язків учасників аграрно-промислового виробництва, в межах яких принциповими стають зв'язки між суб'єктами трансформаційного й трансакційного секторів. Основу трансформаційного сектора становлять суб'єкти аграрних та переробних галузей з реалізацією функції матеріального, технологічного, кадрового забезпечення. Обслуговуючий сектор має у своєму складі спеціалізовану підсистему - трансакційний сектор, відтворювальною функцією якого є інституційне, організаційне, інформаційне, фінансове забезпечення відтворювального процесу у трансформаційному та трансакційному секторах.

Господарюючі суб'єкти в межах аграрно-промислового виробництва поєднані повноцінними взаємними економічними відносинами, що є відносинами взаємодії. Вони формують як у вертикальному, так і у горизонтальному розрізі. Горизонтальні налагоджуються у межах однієї галузі аграрного сектору, вертикальні пов'язані з формуванням міжгалузевих організаційних форм.

В роботах дослідників міжгалузевих відносин в аграрно-промисловому виробництві обґрунтовані групи факторів, що впливають на вибір форм і методів взаємодій між суб'єктами різних галузей [Нестерчук, 2008; Мустафаєв, 2014]. Однією з класифікаційних ознак визначено

особливості функціонування галузі (технологічна та продуктова специфіка тощо). Інша система факторів характеризує вплив галузевого ринку з точки зору розвитку конкурентного середовища в його межах на ефективність галузі. Окремо розглядаються фактори макrorівня (політичні, економічні, соціальні).

Очевидно, що поняття продуктових підкомплексів (як складових частин цілого) виникло у процесі наукового обґрунтування функціонально-галузевої структури агропромислового комплексу, проте мають право на існування й інші визначення, як то продуктова вертикаль, продуктова система, продуктивний ланцюг, які у науковій літературі прийнято вважати синонімами і які характеризують замкнені виробничо-економічні системи, що об'єднують суб'єктів функціонально взаємозалежних галузей аграрно-промислового виробництва, починаючи від виробництва спеціалізованих засобів для конкретного виду продукту і закінчуючи його реалізацією [Хорунжий, 2001, с. 262].

В межах таких продуктових систем реалізуються економічні відносини між їх елементами, через які система проявляє свої властивості на усіх рівнях: місцевому, регіональному, національному. Виокремлення організаційно-економічної та соціально-економічної складової виробничих відносин слугує засобом схематичного представлення виробничих відносин на рівні АПВ. Традиційно в межах агропродовольчого виробництва виділяють такі основні продуктивні підкомплекси: зернопродуктивний, картоплепродуктивний, бурякоцукровий, плодоовочево-консервний, виноградно-виноробний, м'ясний, молочний, масложировий.

Багаторівневі механізми міжгалузевих взаємовідносин безвідносно до форми економічних відносин базуються на обмінних та розподільчих відносинах. Різняться механізми взаємодій між учасниками цих відносин в залежності від їх ринкової форми, або інтеграційних процесів. Тому наукове обґрунтування доцільності кожної з цих форм та їх пріоритетності у конкретних умовах розвитку аграрного сектору для кожного його господарюючого суб'єкта є однією з умов їх ефективного функціонування.

На певних етапах розвитку (переважно кризових) міжгалузеві та міжгосподарські трансакції в межах АПК з ринкових форм еволюційно переходять до інтеграційних з організаційним оформленням системи господарюючих суб'єктів у різні за масштабом діяльності аграрно-промислові формування, спільним для яких обов'язкова участь сільськогосподарських товаровиробників.

Закономірним наслідком удосконалення міжгалузевих взаємодій у межах регіонального аграрно-промислового виробництва є створення ефективної мережі міжгалузевих структур. Цей процес підпорядкований прояву дії об'єктивних економічних законів. При цьому господарською реальністю є сталість та вибірковість зв'язків, що забезпечують розвиток сталих однорівневих господарських структур.

Користуючись загальноприйнятим трактуванням терміну «інтеграція» виходячи з його лінгвістичного походження, що тлумачиться як об'єднання окремих диференційованих частин в єдине ціле, розвиток стійких зв'язків між ними, міжгалузеві відносини суб'єктів агропромислового комплексу, що призводять до формування його цілісної системи, є проявом аграрно-промислової інтеграції.

Прогресивний розвиток вітчизняної економічної науки пов'язаний з нагромадженням достатньої бази задля теоретичного осмислення суті загальнонародового поняття інтеграції та похідного від нього поняття аграрно-промислової інтеграції як системного стану чи форми співробітництва, процесу поглиблення виробничих зв'язків та економічних відносин (етапність), методів й механізмів об'єднання учасників в нові організаційно-правові форми.

Аналізуючи авторські підходи до трактування соціально-економічної сутності аграрно-промислової інтеграції слід вказати на концептуальні відмінності. Так, більшість авторів зупиняються на макроекономічному значенні цього поняття, в основу якого покладено налагодження міжгалузевих зв'язків як об'єктивний процес взаємодії сільського господарства та інших галузей і сфер АПК у єдиній системі відтворення [Яценко, 2004]. Інший підхід обмежується мікроекономічним проявом аграрно-промислової інтеграції як форми організації виробництва й управління на основі встановлення тривалих і стабільних зв'язків між підприємствами АПК [Матьовка, 2016]. Вважаємо можливим погодитись з точкою зору вітчизняних вчених, які адаптують визначення зарубіжних вчених та практиків до реалій сучасного аграрного сектору, наголошуючи на необхідності порівняння двох альтернатив ведення бізнесу: в умовах інтегрованого розвитку галузей, або вільного ринкового обігу на загальнодержавному та внутрішньофірмовому рівні [Мягких, 2012]. Прихильники цієї теорії розуміють інтеграцію як механізм заміни ринкових обмінних операцій (трансакцій) формуванням особливої системи взаємовідносин і зв'язків між суб'єктами аграрно-промислового виробництва.

Найбільш обґрунтованим вбачається трактування сутності аграрно-промислової інтеграції В.Г. Андрійчука [2013, с. 656] як «розвиток виробничих і економічних зв'язків між галузями і підприємствами агропромислового комплексу, які пов'язані між собою технологічно і об'єктивно орієнтовані на поєднання їх матеріальних інтересів в процесі виробництва і реалізації кінцевої продукції з сільськогосподарської сировини».

Слід зазначити, що об'єктивні передумови виникнення інтеграційних взаємодій учасників процесу відтворення в аграрному секторі дозволяють тлумачити їх як інструмент реалізації стратегії сталого інноваційного розвитку цієї складної соціально-економічної системи в умовах мінливого зовнішнього середовища. Логічним наслідком такого процесу стає розвиток якісно нових самоорганізованих структур, в межах яких гармонійне поєднання різних учасників забезпечує нову якість системи (принцип синергії).

Саме розвиток ринкових відносин в реформованому аграрному секторі вітчизняної економіки спонукав до поглиблення інтеграційних процесів та формування нових організаційно-правових її форм, що здатні до повного використання регіональних умов за активізації підприємливості учасників, своєчасної адекватної реакції на зміну кон'юнктури ринку. Слід згадати про період, що передував ринковій трансформації аграрної економіки, протягом якого були порушені традиційні налагоджувані десятиліттями зв'язки між суміжними галузями і сферами аграрно-промислового виробництва. Найбільш суттєвого прояву цей процес набув в переробних галузях та обслуговуючій сфері, де акціонування підприємств призвело до їх перепрофілювання й зміни цінової політики, а відтак, спонукало до значних змін у спеціалізації сільськогосподарських товаровиробників.

Аналізуючи науковий доробок вчених економістів та досвід господарської практики щодо економічних відносин об'єднаних в єдиному організаційно-господарському формуванні господарюючих суб'єктів слід вказати на значну різницю в оцінці еволюції цих процесів різними дослідниками. Так, окремі автори [Корецька, 2012] нехтують початковими етапами зародження й розвитку інтеграційних процесів й розглядають їх починаючи з середини минулого століття, коли в межах планово регульованої економіки були створені передумови до формування спеціалізованих трестів, а пізніше – територіально-галузевих агропромислових

підприємств, комбінатів, вказуючи на штучне насадження окремих організаційних форм інтеграції у практику тогочасного аграрно-промислового виробництва. Варто погодитись з більш глибоким історичним розрізом аналізу досліджуваного питання, адже в кінці XIX століття були закладені основи інтеграційних взаємодій із створенням простих кооперативних структур у формі товариств [Нестерчук, 2009, с. 10]. Усі етапи розвитку інтеграційних процесів, що передували реформування аграрного сектору на ринкових засадах, характеризують інтеграцію як специфічний вид економічних відносин, що набули розвитку в процесі суспільного поділу праці між суб'єктами господарювання. Їх специфіка полягала у формальній матеріальній відповідальності учасників за недотримання зобов'язань за жорсткого державного регламентування цін і тарифів. Початок 90-х років минулого століття був позначений як політичним зрушеннями, зокрема набуттям Україною державної незалежності, так і формальним переходом до ринкової економіки, що супроводжувався дестабілізуючими наслідками для вітчизняного АПК. В цей період надання господарюючим суб'єктам господарської незалежності у всіх продуктивних підкомплексах набули поширення процеси розукрупнення зменшення масштабів сільськогосподарського та переробного виробництва у межах окремих господарюючих суб'єктів, а відтак, дезінтеграційні процеси, що практично звели нанівець багаторічні напрацювання міжгалузевих взаємодій та міжгосподарських зв'язків і стали причиною недосконалості форм сучасних інтеграційних взаємодій.

Закономірності розвитку інтегрованих аграрно-промислових формувань корпоративного типу в ринковій економіці пов'язані з пошуком компромісу інтересів ринкових лідерів та залежних від них структур, які при відносній автономії отримують максимальні переваги від інтегрованого функціонування. При цьому відбувається поглиблення диференціації функцій учасників інтеграційних процесів та їх властивостей, що в подальшому ускладнює, а іноді унеможлиблює, їх ізольоване функціонування. Адже налагодження прямих контрактних відносин між виробником сировини, її переробником, торговельним підприємством та іншими учасниками інтеграційних процесів на довгостроковій основі дозволяє їм відійти від системи ринкових відносин. Тобто на зміну конкурентним відносинам приходять різні варіанти співпраці від слабкої взаємодії до прямого управління.

Окремі форми міжгосподарських взаємодій набувають розвитку під впливом низки факторів, серед яких слід виділити макроекономічні (політична, економічна, ринкова, соціальна стабільність); фактори розвитку конкурентного середовища; фактори розвитку певного продуктового підкомплексу. Сучасному етапу розвитку агросфери притаманні процеси скорочення платоспроможного попиту населення, державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, жорсткі фінансово-кредитні та фіскальні обмеження та інші обмеження макрорівня, які у поєднання з внутрішньогосподарськими проблемами учасників продуктових ланцюгів спонукають до пошуку форм і методів їх спільної скоординованої діяльності.

Підприємства взаємопов'язаних галузей аграрно-промислового виробництва є штучними системами, що виключає можливість їх саморегуляції. Тому усі зміни масштабів діяльності, організаційно-економічні зміни, що призводять до зростання ефективності його господарювання, є наслідком реалізації оптимальної стратегії розвитку. В світлі такого твердження слід погодитись з усталеною науковою думкою щодо принципової різниці між економічними категоріями «ріст» і «розвиток». Адже під економічним ростом чи зростанням підприємства прийнято розуміти нарощування кількісних параметрів (ресурсів, обсягів виробництва, збуту тощо), тоді як обґрунтовуючи суть поняття «розвиток» відносно господарюючих суб'єктів звертаємось до загального його трактування, пов'язаного з якісними змінами об'єктів, що супроводжуються формуванням нових ефективних суспільних форм, продукуванням та втіленням інновацій, принциповою трансформацією їх внутрішньосистемних та зовнішніх зв'язків. Розвиток підприємства є закономірним процесом, підпорядкованим відповідним принципам внутрішньосистемних перетворень та функціонування нових систем.

Реалізація мети розвитку підприємств пов'язана з оцінкою альтернативних форм функціонування системи її довгостроковим потребам. В межах таких альтернатив формування інтегрованих структур порушує певні процеси в межах окремих суб'єктів господарювання, залучених до інтеграційного процесу, одночасно створюючи умови для більш стійкого аграрно-промислового виробництва на рівні усього продуктового ланцюга.

Погоджуючись з необхідністю тлумачення стійкості розвитку сучасних підприємств у межах теорії динамічних систем вважаємо доцільним використання визначення стійкого розвитку (поступальний, збалансований, гармонійний), запропонованого М.Р. Тимошук [2015], як цілеспрямованого руху системи з її початкового стану до визначеного сукупністю індикаторів бажаного стану, за якого знижуються ризики майбутньої діяльності господарюючого суб'єкта. з врахуванням потенціалу підприємства й зовнішніх обмежень. Таким бажаним станом системи в сучасних умовах стає її інтегрований стан.

Висновки

Оперуючи результатами попередніх досліджень розвитку підприємства, доцільно участь в інтеграційних процесах на міжгосподарському рівні визнати однією з ефективних стратегій його стійкого розвитку. В науковій літературі досить розвиненим є напрям дослідження шляхів забезпечення стійкості підприємств та розробки стратегій їх стійкого розвитку, в тому числі для інтегрованих структур бізнесу. Проте, чіткого визначення стійкості для інтегрованих формувань аграрного сектору не дано. Аналізуючи основні наукові підходи щодо дослідження інтегрованого розвитку слід виокремити інституційний підхід, що в основу інтеграційних процесів покладає теорію формування трансакційних витрат, контракційних відносин з врахуванням поділу права власності, розвитку різних економічних інститутів. Таким чином, в сучасній аграрній економіці ринковий механізм координації з його значними витратами трансакцій частково замінюється процесами вертикальних інтеграційних взаємодій в межах усього продуктового ланцюга (або його частини). Послугуючись теорією формування трансакційних витрат необхідно застерегти від ототожнення економічної природи внутрішньо фірмового та зовнішнього ринкового обміну. Тобто в процесі інтеграції принципів змін зазнає лише частина трансакцій. Причому їх трансформація у внутрішні взаємодії технологічно залежних виробничих складових не передбачає зменшення зовнішніх трансакцій інтегрованої аграрно-промислової системи, адже ускладнення її організаційно-галузевої структури матиме наслідком зростання зовнішніх зв'язків. Подальший розвиток такого інтегрованого суб'єкта аграрного сектору відбувається у напрямі формування трансакцій іншого рівня, що спонукає до їх якісних змін та продукуючи

новий характер зовнішніх зв'язків. Отже інтегрований розвиток підприємств продуктових підкомплексів аграрного сектору має багатоступеневий ієрархічний характер, передбачає діалектичну єдність внутрішньої організації інтегрованої структури та зовнішніх зв'язків, що є наслідком розширення взаємодій суб'єктів господарювання в межах послідовних стадій виробничо-розподільчого процесу за певним видом інтеграційних процесів під впливом специфічних груп факторів.

Користуючись новим авторським трактуванням суті інтегрованого розвитку підприємств продуктових підкомплексів вітчизняного аграрного сектору та досвідом функціонування інтегрованих структур в ринкових умовах доцільно виокремити окремі рівні процесів аграрно-промислової інтеграції: на рівні інтегрованої структури, корпоративних взаємодій, стратегічного партнерства. За умови максимальної заміни зовнішніх міжгалузевих трансакцій на внутрішньокорпоративні формуються інтегровані структури за жорсткими формами інтеграції. Процеси вертикальної інтеграції, які пов'язані зі змінами в процесі структурування ринку кінцевої продукції аграрно-промислового виробництва, а критерій стратегічної стійкості розвитку є основним мотивом інтеграції, презентують принципово інший рівень інтеграційних процесів. Розвиток стратегічних партнерств підприємств АПВ та кластерних формувань характеризують «м'які» форми інтеграції, в яких при організаційній та функціональній самостійності синергічні ефекти виникають у процесі інтеграційних взаємодій між ними.

Література

Andriichuk V.H. 2013. *Ekonomika pidpriemstv ahropromyslovoho kompleksu*. K. : KNEU. 779.

Nylianska O.V. 2013. *Teoretychni pidkhody do vyznachennia ekonomichnykh parametriv formuvannia i rozvytku rehionalnykh APK*. *Ekonomichni nauky. Seriia «Oblik i finansy»*. Zbirnyk naukovykh prats. Lutskiyi natsionalnyi tekhnichnyi universytet. Vypusk 10 (37). Ch. 3. 157-164.

Dusanovskiy S.L., Bilan Ye.M. 2003. *Ekonomichni osnovy rozvytku APK v rynkovykh umovakh*. Ternopil: «Zbruch». 183.

Koretska S.O. 2012. *Ekonomichniy mekhanizm rozvytku ahropromyslovoi intehratsii*. *Ahrosvit*. № 7. 10-14.

- Makarchuk I.M. 2012. Formuvannia promyslovo-ahrarykh struktur u hospodarskomu kompleksi rehionu. Ekonomichnyi visnyk universytetu. № 18/1. 15-18.
- Matovka T.V. 2016. Klasteri u sferakh ahropromyslovoho vyrobnytstva rehionu: problemy ta perspektyvy rozvytku. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii Ekonomika. Vypusk 1 (47). T.1. 56-60.
- Mustafaev A.A. 2014. Faktorye sostavliaiushchye uhlubleniya vzaymosviazei mezhdu ynnovatsyonnyy u realnyy sektoramy APK. Chasopys ekonomichnykh reform. №3 (15). 31-38.
- Miahkykh I.M. 2012. Problemy formuvannia intehrovanykh biznes-struktur (IBS). Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti. № 37. 66-70.
- Nebelas V.V. 2011. Funktsionalno-komponentna struktura ahropromyslovoho kompleksu Ukrainy: vyklyky suchasnoho rozvytku. Chasopys kartohrafi. Zb. nauk. prats KNU im. Tarasa Shevchenka. Vyp.3. Kyiv. 96-102.
- Nesterchuk Yu.O. 2008. Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku mizhhaluzevykh ekonomichnykh vidnosyn v APK. Ahroinkom. № 1-2. 18-22.
- Nesterchuk Yu.O. 2009. Intehratsiini protsesy v aharno-promyslovomu vyrobnytstvi. Uman: Vydavets «Sochinskyi» 327.
- Perebyinis V.I. Perebyinis O.V. 2006. Ahroprodovolchyi kompleks: lohystychni zasady formuvannia ta funktsionuvannia. Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu spozhyvchoi kooperatsii Ukrainy : Serii «Ekonomichni nauky». № 1. 7-12.
- Pro osnovni zasady derzhavnoi ahrarynoi polityky na period do 2015 roku. Zakon Ukrainy. 2006. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). № 1. 17.
- Tymoshchuk M.R. 2015. Kontseptualni zasady upravlinnia rozvytkom pidpriemstv. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii «Ekonomika». Vypusk 2 (46). 241-245.
- Tomilin O.O. 2012. Rehuliuvannia ekvivalentnosti mizhhaluzevykh vidnosyn v APK: teoretychni aspekty. Ekonomika i upravlinnia. №5. 70 –76.
- Khorunzhyi M.I. 2001. Orhanizatsiia ahropromyslovoho kompleksu. K.: KNEU. 297.
- Cherniuk L.H. 2012. Transformatsiino-terytorialna orhanizatsiia strukturnoho rozvytku APK Ukrainy. Zbirnyk naukovykh prats VNAU. Serii: Ekonomichni nauky. №1 (56). Tom 4. 18-25.
- Yatsenko V.M. 2004. Formuvannia i rozvytok ahropromyslovoi intehratsii v Ukraini. Ekonomika APK. №1. 54-60.